

УДК 316.1

## СОЦІОЛОГІЯ АРМІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ВІЙСЬКОВІЙ ЧИ ВОЄННІЙ СОЦІОЛОГІЇ

**Ю. І. Яковенко, А. В. Гринчук**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,  
просп. Глушкова, 4д, м. Київ, Україна, 03680,  
yakoven2007@rambler.ru; allagrin2010@gmail.com*

Обговорено обставини, пов'язані з модернізацією структури соціологічного знання. Розгортання думок здійснено у контексті з'ясування способів модернізації структури соціологічного знання, становлення нових напрямів дослідження та виявлення сутності інституціоналізації соціології армії як альтернативи військовій чи воєнній соціології.

*Ключові слова:* структури соціологічного знання, модернізація науки, соціологія армії, сферний підхід, інституційний підхід.

Я можу бути незгодним  
з Вашою думкою,  
але я готовий віддати життя  
за Ваше право висловлювати її.  
*Вольтер*

Не треба множити сутності  
без необхідності.  
*Оккам*

**Постановка наукової проблеми** в цій статті впливає із положень сучасної філософії та епістемології науки, згідно з котрими вони фіксують через проблему не дефіцит знання, а навпаки, його надлишок [12], через що суб'єкт пізнання перебуває в ситуації вибору. Зокрема, у соціології ознакою цього на теоретичному етапі дослідження є парадигмальний плюралізм, а на емпіричному етапі – вибір поміж способами, наприклад, розбудови вибірки, отримання первинних даних чи їх обробки, а згодом й інтерпретації результатів тощо. Тому в цій статті як проблему фіксуємо необхідність окреслити варіанти вибору способів модернізації структури соціологічного знання, визначивши сучасну домінуючу поміж, наприклад, підходом сферним або інституціональним і доречність іменування окремих напрямів соціологічної рефлексії через відмову від предикатів.

**Аналіз останніх публікацій.** Відомо, що в соціології за розроблення проекту дослідження суб'єкту пізнавальної діяльності треба обрати по черзі: а) методологічні

принципи, б) теоретичні засади, в) методи отримання первинних даних, г) методи опрацювання цих даних, а також г) засоби інтерпретації та впровадження результатів [10] тощо. Виникає вибір й у випадку модернізації структури спеціальних та галузевих соціологій, котрий має, щонайменше, два різновиди. По-перше, всупереч принципу «брить Оккама» робити спробу проголошення нового напрямку за наявності вже існуючого. Наприклад, на тлі соціології професійних груп, вже легітимізованої завдяки створенню науково-дослідного комітету (НДК) Міжнародної соціологічної асоціації (МСА) [17] необачно проголосити соціологію професіоналізму (критику цієї спроби див. у [29]). По-друге, демонструвати схильність до предикативних назв нових напрямів наукового пошуку всупереч можливості зосередження уваги на об'єкті наук у назві цього напрямку. Така практика набула статусу сумної традиції чи звички, що викликало жваві дискусії поміж фахівцями двох наук на Вченій раді факультету соціології та психології КНУ ТШ доби його існування до 2007 року. Як кажуть, відчуйте різницю, наприклад: «дитяча психологія» чи «соціологія дитинства», «вікова психологія» чи «соціологія вікових груп», «юридична психологія» чи «соціологія права», «шкільна психологія» чи «соціологія освіти», «медична психологія» чи «соціологія медицини» тощо.

Розбір зазначеного свідчить про довготривалий вплив на вибір назви психологічного напрямку традицій радянської психології, що водночас була російськомовною та предикативною у назвах дисциплін. Пережитки минулого вплинули і на назви гасел/статей у деяких із соціологічних видань, бо пишуть про аграрну соціологію (далі. – С.), економічну С., політичну С. тощо [24, с. 360, 362, 369]. Водночас у цьому виданні визнають доречним пропонувати статті з іншими гаслами: С. села, С. політики тощо [24, с. 370, с. 368]. У цьому ж виданні продемонстрована стаття з показовою назвою – «Соціологія виборів (електоральна соціологія)» [24, с. 360–361]. Отже, є проблема.

Вважаємо, що предикатні назви напрямів розвитку науки треба називати архаїчними, оскільки вони відображають, по-перше, хибне уявлення щодо диверсифікації розвитку науки, бо дають підстави неофітам, наприклад від психології, вважати, що існує множина окремих психологій (дитяча, медична, шкільна, юридична тощо), а у випадку неофітів від соціології – міркувати про множину окремих соціологій (аграрну, економічну, політичну тощо). Між тим соціологія – це цілісна наука, яку долучають до осмислення соціальних чинників різних напрямів людської діяльності. Аналогічно, треба припинити проголошувати національні соціології, наприклад, особливо відомі нам в Україні: російська чи українська соціологія. Назви книжок «Соціологія в СРСР», «Соціологія в Росії» не тільки загальновідомі, а за своїм змістом розкривають особливості розбудови соціологічних галузей зусиллями вчених як громадян певної держави, згідно з національною специфікою функціонування сфер економіки, політики, культури та соціальної сфери. Представники природознавчих наук часом іронізують з приводу необережного використання слів «національна фізика», бо пам'ятають про «німецьку фізику» або «арійську фізику», як націоналістичний рух у середовищі німецьких фізиків початку 1930-х років, що виник в результаті нерозуміння і неприйняття нових фізичних теорій, нині відомих як «теорія відносності» і «квантова механіка», тобто, насамперед, робіт А. Ейнштейна, на котрі навішено ярлик «єврейська фізика» [2]. Звернення до журналу МСА дають назви статей, в яких територія не є підставою

для іменування соціології, наприклад: «Соціологія в Пакистані» [23], «Соціологія в Ірландії» [22], бо вести мову про пакистанську соціологію просто недоречно, а тому, дякуючи методу індукції, очевидно, що недоречно вести мову і про інші соціології з територіальною відзнакою.

Дискурс щодо структури системи соціологічного знання вже неодноразово відбувався раніше та було вказано на хибність предикатних назв [16]. Про це мова йшла згодом, наприклад, у перебігу діяльності секції №2 I конгресу САУ «Соціологія соціології: історіографічний аспект знання» [26, с. 13–41]. Наслідком цього для факультету соціології КНУ ТШ є впровадження у навчальний план дисципліни «соціологія економіки», бо в центрі уваги на заміну вивчення сфери економіки йде дослідження економіки як інституту [13], а до рекомендованої літератури внесено відповідний підручник [15].

**Постановка мети.** Користуючись пропозицією оргкомітету IX Львівського соціологічного форуму (ЛСФ), обговорити актуальні проблеми військової та воєнної соціології, вважаємо *метою статті* вказати на суперечності визначення напрямів модернізації структури соціологічного знання в Україні та шляхи їхнього подолання.

**Виклад основного змісту.** Наука виконує три основні функції: описати, пояснити, спрогнозувати. Вона прагне до того, щоб людство на основі достовірного знання могло виробити шляхи уникнення майбутньої халепи, бо скрізь нас очікують небезпеки і ризики різного походження. Тобто виникає турбота про таку дію як безпекопродукування та розбудову науки «безпекознавство» [7]. Всі живі системи здатні до саморефлексії та турбуються про своє майбутнє. Суб'єктів, які займаються науковою діяльністю, також є турботи щодо майбутнього науки. Про актуальні питання розвитку соціології говорять на відповідних наукових заходах. Свіжий приклад тому стаття І. Селені «Потрійна криза американської соціології» [20], друком від червня 2015 року. Світова практика показала, що в центрі уваги дві турботи, по-перше, щодо подальшої інституціоналізації соціології, по-друге, щодо репутації соціології як науки та професії. Показовим є звернення Е. Гідденса до соціологічної спільноти. У так званому «Заклику до зброї!» він висловив своє занепокоєння з приводу того, чому в XXI столітті соціологія втрачає свою потужність і перестала бути в центрі уваги інтелектуалів та владних структур [5].

Соціологам СРСР постійно доводилося боротися за своє визнання в процесі боротьби з ідеологією та управлінськими дисциплінами за місце в системі експертного знання. Соціологія була задекларована як наука, корисність котрої полягала в тому, щоб забезпечити наукове управління суспільством офіційними інститутами, бо замовниками соціологічного продукту в ті часи були партійні та державні інститути управління. Проте, вивчаючи регулятори поведінки людей, трансформацію мотивів і розподіл стимулів для досягнення нібито суспільного блага в бюрократичній, соціально-політичній державі, соціологія перетворилася на поліцейську науку [27]. Отже, соціології за радянських часів була відведена роль допоміжного засобу для підтвердження ключових положень історичного матеріалізму і наукового комунізму, а її дані використовували зазвичай для обґрунтування формулювань чергового партійного документа. Водночас треба визнати, що радянськими соціологами було зроблено низку досліджень, що заклали основи для створення у подальшому відповідних спеціальних та галузевих соціологій, що все ж таки мали бути налаштовані під виконання партійних настанов. Після подій, що при-

звели до розвалу СРСР, структуризація соціологічних досліджень у так званому СНД виявилася вже налаштованою на загальну тенденцію, що проголошена президентом МСА М. Буравим із чотирьох складових: академічна, критична, прикладна та публічна відповідно до завдань, що ставлять замовники до результатів соціологічних розвідок.

Особливо гостра боротьба за інвестиції йде в прикладній сфері, бо прагнуть проголосити не тільки нове поле пошуку, а ще й автономність та безконтрольність за якістю результатів. Майже кожен аспект буття, явище, або предмет оточувальної дійсності прагнуть поєднувати зі словом «соціологія», що призвело до зростання кількості штучних назв галузевих соціологічних дисциплін. Автори таких ноу-хау роблять спроби претендувати на «відкриття» нових галузей соціологічного знання, хоча їх предмет ще не визнаний, а поняттєвий апарат не концептуалізовано, бо не йдуть далі проголошення нових термінів; більш того, теоретичні засади, релевантні предмету, не розроблені, а тому ґрунтовних досліджень не проведено. Внаслідок такої модернізації структури соціологічного знання, соціологія зазнала інтенсивного горизонтального подрібнення свого предметного поля. Цей процес Н. Осипова назвала «кризою дивергенції галузевої матриці соціологічної науки» та вказує на ту обставину, що при цьому переважну частину сегментів соціологічного поля заповнюють далекі або автономні від мови цієї науки неогалузеві соціології. Ці галузі (підгалузі або субпідгалузі), зазвичай, проголошують спеціалісти не базового профілю, в тому числі із органів державної влади і управління або бізнесу. На думку Н. Осипової, переважна більшість з них не вивчали ніколи соціологію, особливо її теорію професійно. Проте за тих чи інших життєвих обставин вони змушені «вклинитися» в науку, прагнучи отримати високий статус, якщо не в ній, то завдяки долучення до неї [18]. Отже, дивергенція галузевої матриці сучасної соціології на пострадянському просторі призвела до проголошення значної кількості галузей, неадекватних сучасним канонам створення наукового знання, предмету яких неможливо розмежувати на основі просто часткового перетину поєднаних термінів. Але навіть, якщо ці межі позначені, теоретичні засади і дослідна база подібних досліджень залишаються явно недостатніми. Ця обставина елімінує науковий статус соціології, а саме соціологічне співтовариство призводить до дезінтеграції.

Соціологи перманентно переймаються низкою питань, пов'язаних трансформаційними процесами в Україні і роллю соціології та інших соціогуманітарних наук у модернізації українського суспільства [9]. В. Ворона зазначив прикру обставину: «... той, хто опиняється при владі, завжди воліє, що би наука доводила, що саме він може «сьогодні й одразу» зробити неможливе можливим. Тому в разі часткої зміни влади, а тим паче прапорів, наука практично стає непотрібною владі ба навіть шкідливою, і на ділі знищується тихо й безкровно фінансовими важелями. Місце науки заступають високооплачувані ідеологи, астрологи та ясновидці, закордонні радники і наставники» [9, с. 189].

Соціологію часто звинувачують в очевидності її результатів. П. Бурдье вважав, що таке бачення соціології властиво «профанам», які часто ототожнюють соціологію з соціальною філософією. Аргументами на користь науковості соціологічних досліджень, на думку П. Бурдье, є наявність у соціології однорідних систем взаємопов'язаних понять, гіпотез і методів верифікації, тобто все те, що пов'язано з наукою. П. Бурдье сформу-

лював завдання соціології і соціологів, що полягають у тому, щоб денатуралізувати та убезпечити від фатальності соціальний світ, знищити міфи, в які прихована влада і які увічнюють її панування [18, с. 278–279].

Через втрату соціологами світу престижності своєї праці, та бажання надати соціології статусу корисної науки в очах громадянського суспільства та суб'єктів державного управління, з метою отримувати фінансування на проведення подальших досліджень, тобто з необхідністю виживання за таких умов життєдіяльності, окремі соціологи вдаються мімікрії. Це такий тип адаптивної поведінки, який описала українська дослідниця А. Лобанова у монографії «Феномен соціальної мімікрії» [14]. Як довела А. Лобанова, практики соціальної мімікрії набули всеохоплюючого характеру у всіх сферах життя, та мають свої прояви і в науковій сфері. В людській діяльності є така практика як імітація, що означає підробку, правдоподібність, з метою ввести в оману або приховати дійсні наміри ініціаторів псевдодіяльності. Мімікрія у соціології проявляється різними шляхами, зокрема, пропонуванням псевдонових напрямів досліджень (що заявлені, наприклад, в таких некоректних редакціях як «військова соціологія» або «воєнна соціологія» або «соціологія професіоналізму») і наполягають на якійсь інноваційності. На нашу думку, такого різновиду інновації для соціологічного осередку в Україні слугує загрозою втрати своєї наукової ідентичності та цілісності, а згодом це може призвести до подальшої профанації соціології в Україні.

Для розуміння суперечностей модернізації структури соціологічного знання варто залучити концепцію поля, розроблену П. Бурдьє. Дослідження поля вищої освіти, науки, релігії та економіки привели П. Бурдьє до висновку, що найбільш загальними, властивими всім полям характеристиками є відносини конкуренції, монополії, існування попиту і пропозиції. Ці обставини відкривають можливість говорити про поле як певного різновиду ринок. Він стверджує, що в межах поля науки здійснюють «символічне виробництво», що визначають як виробництво знань і їх головних складових, якими є наукові істини. Це поле є місцем конкурентної боротьби, специфічною ставкою в якій є монополія на науковий авторитет, що означений як технічна здатність і – одночасно, як соціальна влада, або, монополія на наукову компетенцію, що розуміють як соціально закріплену за визначеним індивідом здатність легітимно говорити і діяти від імені науки. Поле, згідно П. Бурдьє, відіграє роль універсального посередника між зовнішніми умовами практик та їхньою безпосередньою реалізацією. Посередницька функція поля здійснюється на рівні об'єктивних законів розвитку соціальної системи, зовнішніх щодо окремого індивіда. Зовнішні детермінанти стосовно агентів, розміщених у певному полі (інтелектуальному, політичному, мистецькому або освітянському), ніколи не діють безпосередньо, їхній вплив завжди опосередкований специфікою поля, в якому агенти перебувають, – логікою і законами, розташуванням і боротьбою сил, що діють у межах поля. Зрозуміти логіку поля, можливо за допомогою поняття «капіталу». Позиції агентів усередині поля, на його думку, залежать від суми, обсягу і відносної ваги капіталу, яким вони володіють [21, с. 118–119].

На згаданому I Конгресі САУ в 2009 році ми звернули увагу на те, що ризик і безпека є такими соціальними явищами, що у разі необхідності є підставою модернізації структури соціологічного знання [8]. Самі ж ризики давно вже перебувають в центрі

уваги воєнної науки, котра є суперкомплексною за своїм предметом. На теренах російської імперії інституціоналізація цієї науки почалась ще за царського політичного режиму на межі XVIII–XIX століття з появою генерального штабу збройних сил Росії в 1763 році, який потребував різноманітних знань для здійснення своєї діяльності як у мирний, так і воєнний час. У 1812 році в структурі міністерства, котре тоді в Росії доречно називали саме воєнним, а зараз недоречно іменують міністерством оборони (МО), було створено воєнний вчений комітет. Згодом в СРСР діяв спадкоємець цієї установи, а на території України до поновлення незалежності в серпні 1991 року діяли його філії – воєнно-наукове управління (ВНУ), що зараз діє в складі генерального штабу ЗСУ. Через відому консервативність бюрократичних установ, особливо у військовій галузі, і в РФ, і в Україні у МО воєнним поставало все, на що кидало погляд керівництво як МО, так і цього управління [4]. Тут воєнна (далі – В.) історія, В. медицина, В. психологія, навіть В. політологія [28], бо об'єктом останньої є воєнна політика держави, що нібито зобов'язує політологів відгукнутися своєю рефлексією на цей різновид політики держави. Оскільки державі притаманна багатовекторність у політиці, то треба очікувати на бурхливий розвиток політології в Україні завдяки проголошенню молодіжної політології, аграрної політології, індустріальної політології тощо.

Військовослужбовців вже на рівні курсантів учать, що соціологія теж воєнна, а тому промовистим є такий приклад. У 2013 році до комісії із соціології НМР МОН України надійшов рукопис навчального посібника «Актуальні проблеми воєнної соціології» (далі – НП АПВС) задля виявлення можливості надати йому гриф МОН. Ми виявили у змісті рукопису чимало підстав відхилити клопотання ВВНЗ. Найпростіша та, що обов'язковий для кожного посібника апарат для орієнтації в матеріалах книги (предметний, іменний покажчики) був відсутній, а у наведеному словнику термінів, всупереч змісту НП АПВС були відсутні такі суттєві терміни, як *військова соціологія*; *воєнна соціологія*, *теорія воєнної соціології*, хоч висловлено турботу про її розвиток на початку рукопису. Отже, було виявлено на прикладі як цього рукопису, так і вивчення згаданих там джерел, що слабкість термінологічних засад теоретичних праць у галузі воєнної соціології не дає можливість визнавати воєнну соціологію як галузь соціології, а тільки як практику отримання емпіричного матеріалу стосовно соціальних проблем життєдіяльності військовослужбовців ЗС України.

У наш час у силових структурах започатковано цілком доречні для науковців дискусії термінознавчого змісту, зокрема аналізують лінгвістичні питання номінації та сфери застосування термінів «військовий» та «воєнний» з комунікативно-прагматичного погляду. Через відсутність чіткого розмежування військової термінології тактичного та стратегічного рівнів йде зараз використання водночас двох термінів *військовий та воєнний*, що потребує невідкладного пояснення. Серед висновків проведеного науково-лінгвістичного дослідження є такі судження [1]. Термін «*військовий*» стосується війська. Щодо тлумачення терміна «*воєнний*», то він стосується війни, пов'язаний тільки з нею [3, с. 4, 5, 9]. Відповідно до визначення терміна *війна* [Там само] головним інструментом ведення війни є армія, котра в мирний час до неї має готуватися. Тобто військо є одним із складових ключових елементів до концепту *війна*, а не навпаки. Тому *воєнний дискурс* є ширшим у своїх складових аспектах та може включати елементи *військового дискурсу*

і знаходиться в перманентному русі в часовому аспекті. Незмінним залишається тільки явище чіткої субординації у спілкуванні між учасниками *військового дискурсу*.

Беручи до уваги вищезазначені особливості військового дискурсу, Н. Акульшина вважає за доцільне на підставі результатів опрацювання літератури та документів державного зразка наголосити, що протягом багатьох років не існувало чіткої стандартизації термінологічного корпусу військової галузі. Військові терміни здебільшого застосовували у хаотичному порядку, зокрема прикметники *воєнний* та *військовий*, невірне вживання яких, в більшості випадків, дуже сильно впливає на правильне розуміння контексту відповідних речень документації державного зразка, зокрема воєнної сфери та військової галузі. Беззаперечним виявився той факт, що *військовий дискурс* – це дискурс, який, в більшості випадків, застосовується на тактичному рівні, а *воєнний* – на стратегічному та державному рівнях. Тому є доказом численні воєнні та військові документи як тактичного, так і стратегічно-політичного рівнів, що наскрізь просякнуті військовою та воєнною термінологією із відповідними, дослідженими характеристиками [1].

В СРСР та згодом у Росії так звана воєнно-соціологічна думка певним чином животіла в статусі секції в складі соціологічних асоціацій СРСР та Росії. Але в такому фундаментальному виданні як «Соціологія в Росії» відверто визнано, що звітувати за цим напрямом не варто [25, с. 21]. Звісно, проводити наукові дослідження, зокрема й соціологічні в збройних силах кожної країни вельми доречно, особливо коли доба не є мирною. Тому настає час подолати архаїзми в уявленнях військових соціологів хоч би України (як писав класик – «нам своє робити»), що їх напрям досліджень – це не «воєнна соціологія» чи «військова соціологія».

В добу глобалізації соціологічну увагу зосереджено, дякуючи неінституціоналізму, на функціонуванні інститутів у межах інституціональної матриці [13]. Під інституціональною матрицею науковці розуміють сукупність базисних інститутів, що утворюють собою каркас для підтримки функціонування основних підсистем середовища. Базисні інститути відображають глибинні риси громадських структур, що визначають кількість можливих траєкторій подальшого інституційного розвитку суспільства. Інституціональний поворот в науці слугує підставою для розвитку не сферної науки, наприклад, економічної соціології, а соціології економіки, не політичної соціології, а соціології політики, не електоральної соціології, а соціології виборів, не медичної соціології, а соціології медицини тощо.

Згідно з інституційним підходом, у воєнній науці настає доба «соціології армії», бо армія визнана у світовій соціологічній спільноті як такий соціальний інститут, що, по суті, володіє винятковим статусом, бо є одним з основних джерел державності як такої, і найважливішим ресурсом збереження влади будь-якого політичного режиму. У цьому сенсі контроль за станом справ в армії, за діяльністю командування є чи не найважливішою умовою забезпечення політичної стабільності у державі та суспільстві, а також збереження життєздатності правлячої еліти. Водночас відносини армії з цивільними інститутами і структурами – або, іншими словами, військово-цивільні відносини – треба визнати важливою складовою частиною всього соціально-політичного розвитку кожного суспільства, умовою як збереження сформованих порядків,

так і здійснення запланованих державою політичних і соціальних проєктів. В Україні, яка перебуває у перехідному стані системної трансформації, а отже, перебуває в значній частині в критичних для громадянського суспільства умовах розвитку, соціальна і політична ціна військово-цивільних відносин суттєво зростає. Звісно, це не випадково, оскільки у цей період, по суті, вирішують питання про формування державності нового, демократичного типу, а військова сила в кінцевому рахунку слугує гарантом такого різновиду перетворень, або навпаки – чинником, здатним порушити і навіть розгорнути у зворотному напрямі процес суспільних перетворень, повернення до авторитарного політичного режиму. Тому соціальне самопочуття армії, ступінь впливу суспільства на відповідні процеси значною мірою є не тільки запорукою збереження стабільності, але і самого процесу демократизації.

У мирний час створена в радянський час військова машина була інтерпретована як соціально надлишкова, економічно непосильна і політично неприйнятна для розвитку держави і громадянського суспільства. У немирний час посилення низки кадрових структур, окремих реально діючих традицій і механізмів розвитку армії ведуть до появи таких проєктів та інтересів у військовій сфері, що іноді суперечать, а нерідко і йдуть в розріз з цілями демократизації держави. Додаткову складність ситуації додає і те, що будучи складовою частиною контролю громадянського суспільства над владою, цивільний контроль над армією розвивається на сьогодні з чималими труднощами, відчуваючи на собі протидію багатьох політичних структур. Принципово важливо і те, що діяльність громадянського суспільства, що поступово складається, створює дуже суперечливі механізми їх взаємодії з армією, що володіють часом навіть багатовекторним навантаженням по відношенню до цілей її розвитку. Саме це, на наше переконання, має бути в центрі уваги соціологічної рефлексії стосовно інституту армії. Соціологам, турбуючись про своє власне реноме, не треба оглядатися на колег по суспільствознавчому цеху, що заради фінансування своїх досліджень зі сторони МО, погоджуються до проголошення предикатних назв дисциплін (воєнна політологія чи психологія, чи педагогіка тощо), а тому будемо дотримуватися канонів науково-лінгвістичного дослідження.

#### **Висновки і перспективи подальших розвідок у напрямі за темою статті.**

У перебігу нашого дослідження ми дійшли **висновку**, що модернізація структури соціологічного знання – це не хаотичний а закономірний процес. Соціологія – це наука, що містить у своєму предметі й ризики, і небезпеки, що люди утворюють своєю діяльністю (не тільки воєнною), прагнучи задовольнити свої потреби. За наявності соціологічної уяви легко збагнути такий можливий бурхливий потік пропозицій надавати експертну підтримку навчальним посібникам з такими назвами: «Актуальні проблеми технічної соціології»; «Актуальні проблеми музичної чи художньої соціології»; «Актуальні проблеми спортивної соціології» тощо. Очевидно, що наведений вище перелік неважко продовжити до кількості наявних зараз центральних органів виконавчої влади задля демонстрації абсурду зі сторони деяких груп професіоналів у справі «вдосконалення» переліку дисциплін блоку «цикл професійної та практичної підготовки». На сайті МОН України вже давно звернули увагу на те, що ВНЗ, підпорядковані різним органам виконавчої влади, треба передати під кураторство МОН України, а, найперше, з питань науково-методичної роботи. ВНЗ у підпорядкуванні МО України не є винят-



ком, а наявність майже двох десятків центральних органів виконавчої влади, що мають потужний вплив на вищі навчальні заклади, призводить до того, що останні діють з питань науково-методичної роботи автономно.

Отже, прагнення до викладання саме «воєнної соціології» надає хибне уявлення курсантам щодо якоїсь ексклюзивної теоретичної, методологічної чи методичної специфіки «воєнної соціології». Проголошення ініціативними людьми, як і автором НП АПВС, цієї специфіки є найбільш загрозливим для розвитку соціологічної рефлексії стосовно діяльності ЗСУ. В текстах стосовно воєнної соціології автори схильні наголошувати на специфіці військово-соціологічних досліджень, мабуть, через схильність військових зазвичай діяти секретно та монополюю, без контролю зі сторони громадянського суспільства задля отримання інвестицій без конкуренції. Це надає підстави уявляти курсантам, читачам та слухачам, що соціологічне пізнання кожної сфери суспільного буття веде до чогось надзвичайного. Якщо економічної сфери, то до окремих економіко-соціологічних досліджень та їх специфіки, а в сфері культури, відповідно, до культурно-соціологічних досліджень та теж якоїсь дивної специфіки. Між тим є загальновідома і логіка соціологічних досліджень, і алгоритми їх організації, а тому особливості результатів можуть виникати лише через специфічні риси соціального колективу певного типу, а не специфіку воєнно-соціологічного дослідження, тим більше його логіку.

Звичайно соціологи шукають способи, щоб бути затребуваними суб'єктами влади та відповідати на ті чи інші виклики часу. Але оскільки зараз в Україні іде війна чи є АТО, то соціологи прагнуть бути корисними, і відповідно до цих обставин і пропонують розбудовувати такі галузі соціологічного знання, що пов'язані з війною і військом. У цьому контексті проголошують про інституціоналізацію військової та воєнної соціології. Це, на нашу думку, є не що інше, як прояв архаїчних уявлень, що стало поширеною практикою в науковому середовищі і як наслідок може поставити під сумнів результати досліджень соціологів та сформувати стійку недовіру до їхніх прогнозів. Проголошення інституціоналізації військової та воєнної соціології є не що інше як поширення практики імітації та профанації в науці.

Додамо до вищезазначеного, що структура соціологічного знання в XXI столітті вже вельми розгалужена, хоч би тому, що евристичний потенціал соціології може бути звернутий на будь-який напрямок людської діяльності та оформитися як галузева чи спеціальна соціологічна теорія. Проте при цьому соціологія не втрачає своєї цілісності, а навпаки, набуває більшої потужності, бо накопичується як емпіричний матеріал, так і теоретичні узагальнення щодо всіх сторін суспільного життя. Отже, назва дисципліни «воєнна соціологія» існує тільки за рахунок інерції мислення, бо, як відомо, будь-яка справа починається з облікових процедур та систематизації емпіричного матеріалу. Зокрема, спочатку проголошують «військову статистику», потім «воєнну статистику». Такі знання потрібні – як цей шлях виразно пройшла наука про адміністративно-господарську діяльність, так має пройти його й наука про військову діяльність, з підведенням підсумків у формі «соціологія армії». Отже, серед окреслених способів модернізації структури соціологічного знання, ми визначили, що інституційний підхід слугує підставою проголошувати «соціологію армії» як альтер-

нативу військовій чи воєнній соціології, де армія у світовій соціологічній спільноті розглядається як такий соціальний інститут, що є одним з основних джерел державності як такої, і найважливішим ресурсом збереження влади будь-якого політичного режиму.

В науці взагалі є так звані вічно актуальні теми, до котрих треба віднести й суперечності визначення напрямів модернізації структури наукового знання та шляхи їх подолання. Якщо оргкомітет ІХ ЛСФ подав пропозицію обговорити «Актуальні проблеми військової та воєнної соціології» як підставу для роботи секції №4, то ми вважаємо це справою цікавою через її провокативність. Соціологи відомі перманентним прагненням до пошуку емпіричних індикаторів та згодом кількісних показників задля характеристики соціальних явищ чи процесів. Очевидно, що всіх авторів, які відгукнуться на цю пропозицію, можна буде поділити на дві групи: 1) котрі не мають сумнівів щодо доречності вести мову про військову та воєнну соціології та навпаки, 2) котрі, як ми, мають сумніви. Без претензій на валідність оцінювання, пропонуємо вважати, що 30 жовтня відбудеться методичний експеримент, бо частку (відсоток) авторів першого типу треба вважати характеристикою стану прибічників архаїчних поглядів щодо структури соціологічного знання, як мінімум, серед учасників секції №4 ІХ ЛСФ. Можливо, їх буде більшість через консервативність соціологічної спільноти, що нас засмутить тільки частково, бо підтвердить висновки нашої доповіді від 2011 року про слабкий рух вітчизняних соціологів вперед.

Справа у тому, що у Львові 27 травня 2011 року відбувся V ЛСФ, де ми зробили доповідь «Соціологія в сучасній Україні: чи є рух вперед?». Її зміст представниками редакцій чотирьох соціологічних фахових періодичних видань України було запропоновано оприлюднити негайно. Ми обрали збірник «Міжнародний науковий форум» [30] через гарантію будь-яких обмежень щодо змісту та обсягу. Згодом оновлений варіант потрапив до часопису «Психологія та суспільство» [31]. Висновки тієї доповіді залишаються досі актуальними: «Отже, після розпаду СРСР пострадянська соціологія як наука втратила ті надбання, що отримала за радянських часів. Надії на її бурхливий розвиток шляхом зміни економічного ладу, який мала відповідно налаштована інтелігенція, не виправдались. Ці надії, як виявилось, були ідеалізованими, навіть утопічними. ... Здійснилося майже все, але, на жаль, з точністю до навпаки».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акульшина Н. Т. Поняття «військового» та «воєнного» дискурсів – об'єктивна тотожність та/чи перманентна протилежність [Електронний ресурс] / Н. Т. Акульшина // *Studia Linguistica*, 2011. – Вип. 5. – С. 458–462. – Режим доступу: [http://www.philology.kiev.ua/php/4/7/Studia\\_Linguistica\\_5\\_2/458\\_462.pdf](http://www.philology.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/458_462.pdf).
2. Арийская физика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://znaimo.com.ua/%D0%90%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0\\_%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0](http://znaimo.com.ua/%D0%90%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0).
3. Біла книга-2005: оборонна політика України. – К. : Видавництво МО України, 2006. – 134 с.
4. Воєнно-наукове управління ГШ ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/voenno-naukove-upravlinnya-gsh-zsu.html>.
5. Гидденс Э. К социологическому сообществу! / Э. Гидденс // *Социологические исследования*. – 2007. – № 9. – С. 5–8.

6. *Городяненко В.* «Соціологія політики», «політична соціологія» або «соціологія політичної сфери»? (Історіографія проблеми) / В. Городяненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг: Науково-теоретичний часопис. – 2003. – №1. – С. 167–185.
7. *Гринчук А. В.* Безпекопродукування в контексті соціологічного дискурсу / А. В. Гринчук, Ю. І. Яковенко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К., 2008. – №3. – С. 30–35.
8. *Гринчук А. В.* Ризик і безпека як соціальні явища та підстави модернізації структури соціологічного знання / А. В. Гринчук // Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: Тези доповідей учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 21–22.
9. *Грищенко К.* Трансформаційні процеси в Україні і роль соціології та інших гуманітарних наук у модернізації українського суспільства / К. Грищенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 186–204.
10. *Дудина В. И.* Эпистемические матрицы социологического знания. – СПб. : Издательский дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2013. – 224 с.
11. *Карлова Е. Н.* Военная наука как социальный институт / Е. Н. Карлова // Социология науки и техники. – СПб., 2014. – Т. 5, № 1. – С. 67–79.
12. *Касавин И. Т.* Проблема как форма знания / И. Т. Касавин // Эпистемология & Философия науки. Научно-теоретический журнал по общей методологии науки, теории познания и когнитивным наукам. – 2009. – №4. – С. 5–13.
13. *Кирдина С. Г.* Институциональные матрицы и развитие России / С. Г. Кирдина. – Москва : ТЭИС, 2000. – 213 с. ; 2-е изд. – Новосибирск : ИЭиОПП СО РАН, 2001. – 308 с.
14. *Лобанова А. С.* Феномен соціальної мімікрії / А. С. Лобанова. – К. : Інститут соціології НАН України, 2004 – 300 с.
15. *Лукашевич М. П.* Соціологія економіки : підручник / М. П. Лукашевич. – К. : Каравела, 2009. – 280 с.
16. *Лукашевич М. П.* Економічна соціологія чи соціологія економіки? : дискурс щодо структури системи соціологічних знань / М. П. Лукашевич, Ю. І. Яковенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць. – Х. : Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2004. – С. 115–119.
17. Международная социологическая ассоциация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F\\_%D1%81%D0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F\\_%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F](http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F).
18. *Осипова Н. Г.* Европейская социология : учебное пособие / Н. Г. Осипова, В. В. Афанасьев. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 368 с.
19. *Осипова Н. Г.* Отраслевая матрица современной социологии: кризис дивергенции / Н. Г. Осипова // Вестник Московского университета. – 2013. – С. 29–51. – (Серия 18. Социология и политология ; № 2).
20. *Селеньи И.* Тройной кризис американской социологии [Электронный ресурс] / И. Селеньи // Глобальный диалог : Журнал МСА на 15 языках / гл. ред. М. Буравой. – 2015. – Т. 5, № 4. – С. 4–7. – Режим доступа: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
21. *Соболевська М.* Неофункціоналістські та постструктуралістські теорії в сучасній соціології : навч. посібник / М. Соболевська. – К. : Дух і Літера, 2010. – 164 с.
22. Социология в Ирландии [Электронный ресурс] // Глобальный диалог: Журнал МСА

- на 15 языках / гл. ред. М. Буравой. – 2015. – Т. 5, №4. – С. 29–34. – Режим доступу: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
23. Социология в Пакистане [Электронный ресурс] // Глобальный диалог: Журнал МСА на 15 языках / гл. ред. М. Буравой. – 2015. – Т. 5, №4. – С. 22–23. – Режим доступу: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
24. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
25. Социология в России / под ред. В. А. Ядова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Института социологии РАН, 1998. – 722 с.
26. Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: Тези доповідей Учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 476 с.
27. Филиппов А. Ф. Социология как полицейская наука [Электронный ресурс] / А.Ф. Филиппов // Новое литературное обозрение. – 2013. – Вып. 5, № 123. –Режим доступу: <http://www.nlobooks.ru/node/3973>.
28. Цюрупа М. В. Основи загальної та військової політології / М. В. Цюрупа, В. С. Ясинська. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 512 с.
29. Яковенко Ю. Соціологія професіоналізму – фальстарт, або Небезпечний прецедент проголошення нібито нової соціологічної галузі / Ю. Яковенко // Соціологія: теорія методи, маркетинг: науково-теоретичний часопис. – 2009. – № 4. – С. 157–171.
30. Яковенко Ю. Соціологія в Україні: чи є рух вперед? / Ю. Яковенко // Міжнародний науковий форум. – 2012. – № 1(8). – С. 5–32.
31. Яковенко Ю. Соціологія в сучасній Україні: чи є рух вперед? / Ю. Яковенко // Психологія і суспільство. – 2012. – № 4 (50). – С. 90–103.

*Стаття надійшла до редколегії 14.10.2015*

*Прийнята до друку 12.11.2015*

## **SOCIOLOGY OF THE ARMY AS AN ALTERNATIVE TO MILITARY SOCIOLOGY**

**U. I. Yakovenko, A. V. Grynchuk**

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,  
Glushkova prosp., 4d, Kyiv, Ukraine, 03680,  
yakoven2007@rambler.ru; allagrin2010@gmail.com*

Discussed the circumstances connected with the modernization of the structure of sociological knowledge. The deployment of thoughts carried out in the context of clarifying ways to modernize the structure of sociological knowledge, the emergence of new research directions and identifying the essence of institutionalization of sociology of the army as an alternative to the military or military sociology.

*Keywords:* structure of sociological knowledge, the modernization of science, sociology of the army, spheres approach, institutional approach.